

PARADOKSI IN TRANSFORMACIJE DEMOKRACIJE, DRŽAVLJANSTVA IN PARTICIPACIJE V DIGITALNI DOBI

Uvod

Leto 2014 je bilo vsaj na slovenskem političnem prizorišču »leto volitev«: v maju je potekala kampanja za redne volitve poslancev v Evropski parlament, poletje so zaznamovale predčasne volitve v slovenski parlament, ki so bile izvedene sredi julija, jeseni so potekale še redne lokalne volitve. Tekma za volivce pa je predvsem tekma za pozornost in iskanje načinov, kako pritegniti volilno telo, da bi oddalo svoj glas, se v digitalni dobi intenzivno spreminja. Plakati in panoji sicer še niso izginili, a mnogi politiki raje stavijo na terensko delo in neposreden stik z volivci. Mediji obenem uokvirjajo tekmo skozi nize medijskih soočenj, pogovorov, intervjujev, stranke in samostojni kandidati se hkrati samostojneje ponujajo po drugih kanalih: nagovarjajo nas prek spletnih mest, Twitterja in Facebook profilov. Ponudbe se zdi vedno več, a vprašanje je, ali kvantitativni razmah medijskih poti prinaša tudi raznovrstnost podob in heterogenost izbir za volivce. Če rezultat tega volilnega leta pokomentiramo skozi podatke o volilni udeležbi, bi lahko sklenili, da so se volivci na treh zaporednih seansah odzivali kot manjšina: volitev v Evropski parlament se je udeležilo 419.975 državljanov oz. 24,55% vseh volivcev, predčasnih volitev v Državni zbor 886.124 državljanov oz. 51,73% vseh volivcev, rednih volitev v občinske svete pa se je ob prvem sklicu udeležilo 775.115 državljanov oz. 45,22% volilnih upravičencev. Razen v primeru predčasnih državnozborskih volitev je o političnih zmagovalcih tako na lokalni kot na evropski ravni odločala manjšina. Zdi se, da je državljanje v redne rituale političnega soodločanja vsem klasičnim in digitalnim kanalom navkljub težko prepričati.

Danski parlament je denimo z namenom spodbujanja prihoda volivcev na evropske volitve na spletnem kanalu Youtube objavil kratek animirani film z naslovom *Voteman*, a ker je sprožil burne odzive zaradi nasilnih in seksističnih vsebin, je bil s parlamentarnega spletnega mesta umaknjen.¹ Risani film pripoveduje o novodobnem superjunaku – Volivcu (»Voteman«), ki je svojo mladost preživel kot povprečen državljan, oddaljen od realne politike ter zamaknjen v svet televizije in zabave, dokler ni ob napovedi za evropske volitve ugotovil, da gredo pomembne odločitve mimo njega.

¹ O videu so denimo poročali tudi na portalu slovenske RTV, češ da naj bi šlo za preveč agresiven in seksističen primer političnega oglaševanja: <http://www.rtvslo.si/evropska-unija/evropske-volitve-2014/video-danska-s-seksisticno-in-nasilno-risanko-vabi-na-eu-volitve/336750>.

Nekdanjo pasivno in brezbrizno držo zato zamenja za aktivno poslanstvo, s katerim sodržavljane, ki se tako ali drugače kratkočasijo, fizično prisili, da se odpravijo do volišč. Kot akcijski junak mišičastega videza se poda v mesta in Dance z brcami, pretepanjem ter grožnjami vse zmaličene in krvave odvrže na volišča. Zaradi utemeljenih kritik je bila propagandna predvolilna risanka sicer umaknjena s spletnega kanala, takratni predsednik danskega parlamenta pa je v zagovor pojasnil, da so z njo zgolj želeli pritegniti predvsem mlajše volivce. V slovenskem političnem in medijskem prostoru so tovrstni pozivi, ki bi temeljili na ideji prebujanja (mlajših) državljanov in trkanja na soodgovornost pri odločanju o javnih zadevah, redkost. V času zadnjih parlamentarnih volitev se je s podobnim namenom prav tako na Youtubu pojavil video stand-up komika Vida Valiča z naslovom *Pejte volt!*, v katerem avtor prek praktičnih primerov na terenu in v dialogu z izbranimi gosti nagovarja mlade volivce in jih skozi posamezne kratke sekvence o nezaposljivosti, legalizaciji marihuane, pravici do porok za istospolno usmerjene itd. poziva, naj odločanje o lastni prihodnosti vzamejo v svoje roke in naj preprosto – »grejo volt«. Kot spodbudo, ki bi prepričala mlade, navaja primerjavo med »slabim petjem« in »slabim (volilnim) glasom«: ko v prispevku Klemen Slakonja na Ljubljanskem gradu poje refren »Pejte volt«, se mu Vid kot manj talentiran pevec pridruži in samoironično vpraša: *»A znam jst dobr pet? Ne, ampak me to ne ustau. Isto je pr volitvah. A znajo vsi dobr volt? Ne, ampak jih to ne ustau. Zato mladi morte volt, da se sliš tut naš glas!!!«.*²

A onstran medijskih soočenj kandidatov in njihovih lastnih strankarskih objav v spletnih družbenih omrežjih se z aktivacijo mlajših državljanov ukvarjajo bolj nevladne organizacije³ kot same politične institucije, čeprav ponujajo ravno spletna okolja mnoge nove priložnosti. Letošnje evropske volitve so bile denimo v tem kontekstu posebne tudi zaradi pojava nove kandidatne liste *Sanjska služba*, ki je potekala izključno prek sodobnih digitalnih platform (www.sanjska.si). Kandidate za listo so izbirali z žrebom, ki naj bi deloval kot alternativa »strankokraciji in predstavlja možnost za zmanjševanje korupcije, klientelizma in elitizma«. O svojih kandidatih so zapisali, da so »izobraženi, pogumni in pripravljeni trdo delati pri zastopanju nas, navadnih državljanov v Evropski uniji«. Pomembna skupna lastnost vseh kandidatov je bila njihova strankarska nepripadnost, ki naj bi jih ohranjala »politično čiste« izbire, neomadeževane s preteklostjo, ideološkostjo, lobiji, klientelizmom. Namen Sanjske službe je bil namreč pokazati, da »obstajajo alternative za

² Video je bil objavljen le nekaj dni pred volitvami, natančneje 9. julija 2014, dosegel pa je skupno 283.829 ogledov (po podatkih s 13. 10. 2014).

³ Primer dobre prakse je projekt EUSITI, ki ga je v letu 2014 izvedlo Kulturno izobraževalno društvo Pina, sofinancirali pa Urad Vlade RS za komuniciranje, Evropski parlament in Evropska komisija z namenom aktivacije mladih na evropskih volitvah. Slovenski parlament je v tem oziru bistveno manj dejaven, več angažmaja je zato prepuščenega volilnim štabom političnih strank.

izbor predstavnikov v politične organe. Spremeniti sistem, ki postavlja na prestol kapital, interese državljanov pa daje na zadnje mesto«. Avtorji projekta so na uspeh volilne tekme stavili s tremi pojmi: navadni ljudje, boljše življenje, soodločanje, a v osnovi gre za antipolitični sentiment, ko je ustvarjanje politik in političnega zastopstva označeno kot stvar »navadnih« oseb, ki niso politično opredeljene. Sanjska služba je tako »neideološko gibanje, ki ne ločuje med levimi in desnimi, vernimi in nevernimi, rdečimi, belimi in črnimi. Podporniki gibanja so lahko vsi dobromisleči, za prihodnost zaskrbljeni državljani, ki se strinjajo s preprostimi zavezami Sanjske službe«. ⁴

Navedeni primeri se neposredno nanašajo na čas različnih volilnih kampanj, ki sicer niso nosilna tema tukajšnje tematske številke, a so kljub temu dobro izhodišče za nujen premislek o idejah aktivnega državljana in politične participacije v dobi digitalnih tehnologij. Eksperiment »Sanjska služba« je namreč gradil na ideji neposredne demokracije, ki naj bi se z razmahom digitalnih tehnologij, pametnih telefonov, tablic in družbenih omrežij ponudila kot možen alternativni model sedanji reprezentativni demokraciji:

»Eksperiment se bo nadaljeval z naslednjim korakom v neposredno demokracijo; z uvedbo Agore, on-line platforme za neposredno posvetovanje z državljani. Sanjska služba bo zagotovila platformo, državljani pa bodo imeli priložnost soodločati s sporočanjem svojih mnenj in argumentov glede določenega vprašanja. Poslanec bo imel neposreden vpogled v teme, ki so volivcem pomembne, in tako možnost odpiranja teh tem v organih, kjer deluje. V drugo smer bo preko Agore lahko prispeval k večji transparentnosti delovanja EU parlamenta.«

A ideja še zdaleč ni nova. O spektakularnem napredku v smer neposredne demokracije je že v zgodnjih 80. letih pisal Alvin Toffler, tudi s pomočjo konkretnega medijskega eksperimenta kableskega TV sistema Qube iz Ohia v ZDA, ki naj bi pomenil »prvo, najbolj primitivno podobo prihodnjih potencialov neposredne demokracije«, z uporabo računalnikov, satelitov, telefonov in novih glasovalnih tehnik pa naj bi »izobraženi državljani prvič v zgodovini ustvarjali svoje lastne politične odločitve« (Toffler, 1980: 430). A same tehnologije tudi za previdnega futurista niso bile zadostno zdravilo za zdravljenje sodobnih demokracij, ki jih zaznamuje ne toliko velika kriza »te ali one vlade, pač pa predstavniške demokracije nasploh v vseh njenih oblikah« (n. d.: 392), zato je odgovornost prestavil v roke »pametne politike«, ki mora 1. omejiti uporabo centralističnega tipa tehnologij, 2. spodbujati širitev decentralističnih tehnologij in 3. promovirati »novo raven demokracije«.

⁴ *Mimogrede, kandidatna lista Sanjska služba je na evropskih volitvah dosegla 3,54 % glasov, kar je več kot recimo Piratska stranka Slovenije (2,56 %) ali Solidarnost (1,67 %).*

Če torej sledimo Tofflerju, odgovor ni v tehnologiji sami, temveč v prepoznavanju razlik med tehnološkimi potenciali, ki delujejo v prid demokratičnih sprememb, in tistimi, ki demokracijo omejujejo. Tovrsten napotek, še bolj pa z njim povezane kompleksne ovire, naslavljajo tudi sodelavci v tukajšnjem tematskem bloku (predvsem npr. Gaber in Mojšker, Lukšič, Sekloča, Amon Prodnik, Štetka in Vochocova).

Prispevka na Youtubeu lahko po drugi strani razumemo tudi kot primera, ki skušata vsak s svojo specifično govorico odgovoriti na širši problem volilne neudeležbe, ki se iz leta v leto povečuje, še zlasti med najmlajšo populacijo državljanov (Dalton, 2008), kar velja tudi v Sloveniji (Kirbiš et al., 2010), značilnejša pa je za postsocialistične države, v katerih prihaja do naraščajočega distanciranja državljanov od strankarske identifikacije (Hafner Fink et al., 2011). Mnoge študije zato opozarjajo na nezanimanje, pasivnost ali celo apatijo med mladimi v odnosu do konvencionalne politike in na pomen vključenosti mladih v družbene organizacije na različnih področjih (Ule, 2012), a nekateri avtorji obenem poudarjajo, da mladi ne zavračajo politike kot take, temveč gojijo averzijo predvsem do obstoječih struktur in form, značilnih za moderne demokratične države, še posebej nenavezani pa so na politike in politične stranke. Nekatero raziskavo denimo kažejo, da so mladim bližje t.i. »ad hoc« oblike participacije s kratkoročnimi učinki, še posebej če so kompatibilne z njihovim osebnim življenjskim stilom in imajo neposreden pomen v njihovem vsakdanu (Livingstone, 2005; Bennett et al., 2011). Participacija mladih se ne odvija nujno v formalnih, institucionaliziranih kanalih, temveč v manj formalnih, bolj individualiziranih kontekstih, ki po Bennettu (2008) prinašajo nov »aktualizirajoč državljanski stil«. Izhodišča, ki se nanašajo na vprašanja volilne apatije, pasivnih *vs.* aktivnih državljanov ter na drugi strani priložnosti, ki jih v polje politične mobilizacije vnašajo sodobne tehnologije, naslavljajo tudi sodelujoči avtorji in avtorice (npr. Pajnik, Hrženjak, Hafner Fink in Oblak Črnič idr.).

Konceptualna ozadja in izzivi tematskega bloka

Namen tukajšnje tematske številke z naslovom *Pojmovanja demokracije, državljanstva in participativne kulture v digitalnem kontekstu* je ponuditi razmislek o demokratizaciji javnega delovanja, politične participacije in javnega komuniciranja ter jih kontrastirati s sodobnimi zahtevami po transformaciji koncepta državljanstva, ki jih spodbuja tudi porast novih tehnoloških komunikacijskih platform. Izbrane kategorije premišljanj so osnovane tako na teoretskih kot tudi empiričnih premisah, in sicer na treh ločenih, a med seboj prepletenih ravneh: a) na področju razumevanja demokracije in sodobnih fenomenov, povezanih s pojmovanjem digitalne oz. e-demokracije; b) na paradoksalni vlogi komunikacijskih tehnologij, spletnih

družbenih omrežij in mobilnih konvergenčnih platform, ki spodbujajo politična zaveznitva, omogočajo politično delovanje in participacijo v javnih prostorih ter javno rezoniranje, a so po drugi strani lahko tudi nova orodja (političnega) nadzora, cenzure, skozi katera se vzpostavljajo nova razmerja moči in družbenih neenakosti ter posledično razširjajo celo antidemokratske prakse; ter c) na področju sodobnih participativnih tehnokultur in poskusih rekonceptualizacije državljanstva, tako v razmerju do tehnoloških potencialov kot v odnosu do specifičnih ciljnih skupin, predvsem mladih.

Pojmovanja demokracije v digitalnem kontekstu

Konceptualno gledano, so bile idejne smernice o e-demokraciji osredotočene na možnosti za opolnomočenje državljanov in vzpostavitev novih oblik demokratičnih modelov soodločanja, ki bi temeljile na vključujoči javni komunikaciji med različnimi akterji in poglobljenem deliberativnem modelu iskanja družbenih rešitev po načelu javnega dobrega (Bohman, 2001; Dryzek, 2000; Coleman, 1999). A tak pogled ni (bil) osamljen – nekateri s pojmom e-demokracija referirajo na neposredno demokracijo, kjer bi nove tehnologije delovale kot most, prek katerega se razpršeni glasovi državljanov in drugih skupin prenesejo naravnost do oblasti, brez vmesnih predstavnikov (Grossman, 1995; Budge, 1996). Ker avtorji pojem opredeljujejo različno, zanj tudi ni mogoče najti soglasne in nesporne definicije. Še več, zaradi različnih teoretskih tradicij, ki se s tem pojmom srečujejo (glej Oblak, 2003; Chadwick, 2006), je e-demokracija še danes izjemno kontroverzna ideja. A če nasprotujoče si poglede na ideje o e-demokraciji razvrstimo glede na vprašanje, ali naj bi digitalne tehnologije korenito preobrazile – v smislu neposredne ali plebiscitarne demokracije – ali izpopolnile obstoječa razmerja in prakse v politični sferi, je več argumentov v zagovor tezi, da je slednje pričakovanje bolj veljavno. E-demokracija, če je njena vzpostavitev izvorno določena sistemsko, od zgoraj navzdol, težko tekmuje z obstoječimi sistemi reprezentativne demokracije, saj je najpogosteje zastavljena tako, da bi »popravila« njihove pomanjkljivosti. Na slovenskem državnem portalu E-uprava, ki je med drugim namenjen urejanju javnih administrativnih zadev, na podportalu E-demokracija denimo piše: »Vaše mnenje šteje! Podportal E-demokracija Vam omogoča, da aktivno sodelujete pri odločanju o vašem življenju. Najpomembneje pri tem je, da lahko vplivate na pripravo predpisov, saj lahko podate svoje mnenje, predloge, pripombe in pobude predlagateljem predpisov in odločevalcem.«⁵ Navedba že v izhodišču predpostavlja prilagajanje utečeni državni oz. institucionalni strukturi, le da je prilagoditev vpeljana skozi spletno platformo.

⁵ Navedba je dostopna na <http://e-uprava.gov.si/e-uprava/edemokracija.euprava>.

Da je e-demokracija v verziji deliberativnega preobrata težko uresničljiva ideja, izhaja še iz naslednjih kontradeterminant: zaradi neenake porazdelitve tehničnih znanj in finančnih virov se družbena stratifikacija zaostrejuje in uveljavlja se nova redistribucija političnih moči; s porastom števila multinacionalnih podjetij, monopolnih digitalnih akterjev in tržne logike so spletni prostori pretežno že komercializirani, posledično pa se internetnim in mobilnim prostorom javni značaj krči; prihaja do sodobnih procesov panoptifikacije, kjer se skozi premik političnih in tudi vsakdanjih komunikacijskih praks v računalniška omrežja oblastem, predvsem pa podjetjem in zasebnemu kapitalu, omogoča nepredstavljive možnosti nadziranja posameznikov, institucij in držav; in ne nazadnje, komuniciranje v spletnih družbenih omrežjih lahko paradoksalno vodi v vse večje odmikanje od zunanje družbene in fizične stvarnosti, v izolirane »komunikacijske kokone«, kot pravi Dahlgren (2009), ki so zaprti v krog enako mislečih in posledično »varni« pred nasprotujočimi si idejami in alternativnimi možnostmi izbir.

E-demokracijo ne nazadnje paradoksalno otežujejo tudi številne spremembe, ki so se sprožile tako na ravni tehničnih praks kot tudi samih družbenih okoliščin, povezane s pojavom t. i. »participativnega spleta 2.0«. Tehnološko posredovani prostori so se iz nekoč precej zamejenega prostora ozkih in visoko specializiranih krogov t. i. »zgodnjih prisvojiteljev«, ki so bili v večini predstavniki tehnokrat, sicer preobrazili v odprt prostor, ki so ga naselile različne »virtualne skupnosti«, dejavni in ustvarjalni posamezniki, organizirana civilna gibanja, kot tudi politični akterji, multinacionalke, mediji, potrošniki, umetniki, pasivna občinstva in tako dalje. Danes je internet institucionalno gledano tako integriran v načine, kako družba deluje, da že kot omrežje samo kaže, kako organizacije in posamezniki delujejo v modernem svetu. Zato se je prvotna ločnica med življenjem »online« ali »življenjem na spletu« in življenjem »offline« oz »življenjem zunaj spleta« zbrisala do te mere, da se je razlikovanje med tema poloma skoraj izničilo. Ta proces transformacije, ki ga je Resnik (1998) že v poznih 90. opisal kot normalizacijo kibernetskega prostora, je med drugim povzročil, da so nekoč fluidne in nestrukturirane politike skupin javnega dialoga nadomestile organizirane politike spleta (in vseh nadaljnjih vmesnikov), ki jih strukturirajo formalne prezentacije, dostopne obiskovalcem na bolj ali manj enako strukturiran način. Če se je nekdanji kibernetski prostor že na prelomu v novo tisočletje iz preprostega, tekstualno osnovanega komunikacijskega medija z omejenim dostopom spremenil v multimedijški fenomen z množičnim občinstvom, se današnji prostori družbenih omrežij še intenzivneje strukturirajo skladno z načeli »zunanjega sveta«, kjer tudi demokracija doživlja pomembne transformacije pod vplivom »družbeno-kulturnih turbulenc« (Dahlgren, 2005): kulturne disperzije, ki se kaže v multiplikaciji okusov, personalnih interesov in konzumerizma; individualizacije, ki vodi bodisi v

»preprost egoizem« ali v zaton družbene pripadnosti in povečuje pomen osebne avtonomije; eroziji tradicionalnih institucij, ki se odraža v indiferentnosti do kolektivnega in visokem vrednotenju osebnega ter ne nazadnje v omrežnem značaju sodobnih družb. Vgrajene pristranosti na ravni samih tehnoloških vmesnikov, ki neposredno določajo delovanje uporabnikov, dodatno determinirajo tudi mnoge materialne in povsem tehnične pristranosti sodobne digitalne kulture (Oblak Črnič in Prodnik, 2012).

Zato ne preseneča, da današnje politike na spletnih mestih in omrežnih profilih *predstavljajo* strukturirano izkušnjo in *reflektirajo* organizirano strukturo pluralističnega političnega življenja v realnem, fizičnem, »offline svetu« ter da je tudi prostore družbenih omrežij zasedla vsakdanja politika v vsej svoji kompleksnosti in vitalnosti, internet pa je vstopil v dobo organizirane civilne družbe in strukturiranega pluralizma z razmeroma pasivnimi državljani (Resnick, 1998: 54). Resnickova teza se zdi danes še kako aktualna, gledano s časovne perspektive, ko je nastala, pa skoraj preroška, saj omogoča kritično distanco do mnogih trenutno popularnih fenomenov, ki naj bi veljali kot povsem »novi«: ideje o mešanici uporabnikov in producentov na spletu v t. i. »*prosumerje*« so bile nekoč povsem konstitutiven del spletnih okolij, ne pa le marginalna možnost. Danes se zdi, paradoksalno, da so kljub naraščajočim potencialom samoobjavljana in samoprodukcije na spletu ravno te prakse med uporabniki najmanj pogoste (glej Oblak Črnič, 2014). Enako velja za dialoške in interaktivne potenciale v mreže povezanih računalnikov, pametnih telefonov, tablic in prenosnikov, ki niso posebna novost. Te »mediatizirane kvaziinterakcije« (Oblak 2003), ki vključujejo tako mediatizirano interakcijo kot tudi kvazi osebno interakcijo, so samo drugače strukturirane – prepletene z vnosom zvoka, slik, videa, odpirajo številne nove možnosti za koprodukcijo, distribucijo in recepcijo širokega niza medijskih simbolnih form, a se prvenstveno nanašajo na produkcijo osebnih zgodb znotraj napol javnih »solo sfer«, kjer dominirajo osebni profili in mikrokanali hipnega, nekajznakovnega komuniciranja.

Na ravni Slovenije je še pred desetletjem govor o e-demokraciji deloval kot utopična teoretska fascinacija, ki z realnim družbenim in političnim življenjem nima veliko skupnega. A politična sfera je vodila uradno politiko o prihodnosti in izzivih informacijske družbe, kjer je ob vstopanju v EU sledila narekom in smernicam sicer tehnokratske, poslovno naravnane ideje o informacijski družbi.⁶ Gledano skozi politično internetno prizorišče, je bil to čas brez Facebooka in Twitterja, ko se je splet izkoriščal za informacijsko promocijo in komunikacijsko reducirano enostransko predstavitev političnih akterjev in državnih organov in ko so spletni forumi nastopali

⁶ Na politični ravni se je ta zagon manifestiral tudi v posebnem ministrstvu za informacijsko družbo, kar je tedaj veljalo kot evropski unikum.

kot edini prostori za emancipacijo javnega mnenja. Obenem so takratne raziskave o e-demokraciji kazale (Oblak, 2000; 2010), da slovenski internetni uporabniki verjamejo v demokratične potenciale novih tehnologij, a od političnih akterjev pričakujejo večjo in bolj transparentno odzivnost prek interneta. Kontekst se je v tem oziru zdel kot nalašč za demokratizacijo političnega komuniciranja prek novih tehnologij. Letošnji predlog *Strategije razvoja informacijske družbe do leta 2020*, ki ga je kot osnutek pripravil Direktorat za informacijsko družbo na Ministrstvu za izobraževanje, znanost in šport, govori o zaskrbljujočem koraku nazaj: vprašanj e-demokracije, e-participacije ali e-državljanstva se skorajda ne dotakne, govori pa o e-trgovini, e-upravi, e-veščinah, e-zdravju in podobno. Le na enem mestu avtorji zapišejo, da je pomemben kazalnik razvoja informacijske družbe »tudi širša politična ozaveščenost o pomenu IKT in priložnostih digitalnega gospodarstva« (2014: 14), a je kot implementacija IKT v politiko omenjena le »informatizacija volišč« kot postopno uvajanje internetnih e-volitev.⁷ Na drugi strani skepsa uporabnikov interneta do demokratičnih potencialov raste: če pogledamo samo podatke spletne ankete *Demokracija v digitalni dobi* iz leta 2013,⁸ je večina sodelujočih v vzorcu kritična: več kot polovica respondentov (55 %) se namreč strinja, da »slovenska država slabo izkorišča možnosti za vzpostavljanje stikov z državljani prek spleta«, 65 % pa jih trdi, da »slovenski politiki ne posvečajo dovolj pozornosti mnenjem državljanov, ki jih najdejo prek spleta«. Zato ne preseneča, da se spletna mesta političnih akterjev spreminjajo v enolične novičarske portale, obogatene s kratkimi vestmi, videonovicami in fotozgodbami, namenjene samopromociji in interni komunikaciji z lastnim članstvom, ki procese »mediatizacije politike« (Bentivegna, 2006) še intenzivirajo v smer »medizacije« same politike. Etabilirana politika v digitalnem kontekstu namreč bolj kot o lastnih političnih namerah, usmeritvah, ciljih in politikah objavlja novice o psevdodogodkih, ki nimajo resnega političnega vpliva.

Paradoksi digitalnih tehnologij

Mnogi opazovalci tako upravičeno opozarjajo, da imajo splet in z njim povezane nove digitalne omrežne platforme odločilno vlogo predvsem na področju alternativnih politik, spletnega aktivizma in družbenih gibanj, hkrati pa so vanje inkluzivno vgrajene tudi mnoge omejitve in paradoksi (Feenberg, 1999; Fuchs, 2008; Hindman, 2009; Oblak Črnič in Prodnik, 2012;

⁷ Osnutek strategije ima sicer vrsto drugih vsehbinskih pomanjkljivosti, a je za poglobljeno kritično analizo na tem mestu premalo prostora.

⁸ Spletna anketa je potekala od 21. aprila do 22. maja 2013 v okviru projekta Svobodna univerza in je skupaj zajela 203 respondente. Strinjanje oz. nestrinjanje z navedenimi trditvami je ocenjevalo 178 sodelujočih v anketi.

Dahlgren, 2013). Konfliktni pogledi na politično moč tehnologij in njihov družbeni pomen niso novost, a strinjamo se s Feenbergom, da »tehnologija ni določujoča usoda, pri kateri se moramo odločiti bodisi za bodisi proti, temveč je izziv naši politični in družbeni kreativnosti« (Feenberg, 1999: 225). Prvi zametki konceptualnih nestrinjanj o tem, kakšna je vloga novih komunikacijskih tehnologij, so se pričeli že ob porajanju diverzifikacije med t.i. »informatično oz. postindustrijsko« družbo na eni in »tehno ali kibernetško« družbo na drugi strani (Jones, 1997; Jones, 1998; Loader, 1997; Porter, 1996). Premik v čas kibernetške družbe naj bi bil namreč tesno zaznamovan s preobrazbo dotedanjih načinov komuniciranja in informiranja, kjer materialna transformacija družbenega konteksta ni več toliko odvisna od proizvodnje in izdelovanja produktov, ki zadovoljujejo kulturne, življenjske in telesne potrebe, ampak je pogojena s konverzijo komunikacijskih in informacijskih kontekstov, v katerih te potrebe vzniknejo (Holmes, 1997). Kibernetški prostor, ki so ga zgodnje študije 90. let uvajale kot nastajajoči kontekst družbene integracije, je bil namreč razumljen (tudi) kot svet, v katerem se oblikujejo nove kulturne forme, tehnologije, ki ga podpirajo, pa niso bile zgolj preprosti instrumenti, ki bi bili na voljo že vnaprej določenim telesom ali skupnostim, temveč so bile same *kontekst*, v katerem se porajajo nove oblike telesnosti, identitet, kolektivitet in politike. Takratni premik v odpiranju novih vprašanj na področju družbenega raziskovanja tehnologij ni pomenil, da so z njim zamrla zanimanja za ekonomske in politične vidike informacijskih in komunikacijskih tehnologij. Nasprotno, številne razprave so že v 90. opozarjale na aktualne probleme zasebnosti in nadzora (Bogard, 1996; Denning, 1997; Raab, 1997), a so obenem odpirale tudi povsem nove dileme: ali nove tehnologije pripomorejo k nastajanju »digitalne demokracije« ali »informatične aristokracije« (Schiller, 1995); ali se nacionalne države, ob vse večji informatizaciji državne administracije in globalizaciji ekonomskih struktur, res preoblikujejo v »virtualne države« (Sclove, 1995)?

Po razkroju navidezne ločnice med virtualnim in realnim kontekstom in zlitju posamičnih komunikacijskih ravni so se sodobne razprave usmerile na dualno vlogo tehnologije v vsakdanjem življenju, kar nazorno ponazarja Fuchsovo razumevanje sodobne kulture (Fuchs, 2008). Fuchs namreč opozarja, da je sodobna kibernetška kultura dialektični sistem, ki vključuje permanentno produkcijo praks in struktur, ki proizvajajo in preoblikujejo ideje, vrednote, okuse, ter je tesno povezana s spletnimi praksami in strukturami na področju vsakdanjega življenja. Ključni antagonizem kibernetške kulture se zato nanaša na konfliktno razmerje med kooperativno kiberkulturo vsakdanjega sveta (socializacijo) in kompetitivno sistemsko kiberkulturo (alienacijo, izolacijo in fragmentacijo). Prva temelji na tistih vrednotah, idejah in strukturah, ki odražajo principe deljenja (*»sharing«*) in integracije z drugimi, druga pa se nanaša na vrednote in strukture, ki vzpostavljajo

meje, konstruirajo razrede in dezintegracije. Ta antagonizem je po Fuchsu nadalje nazorno reflektiran v dominantnih vrednotah dveh ločenih skupin internetnih uporabnikov: skupnosti odprte kode na eni in skupnosti korporativnega kiberrazreda na drugi strani, kaže pa se še v mnogih drugih nasprotjih kot napetost med kiberprijateljstvom in kibersovraštvom, med participativnim e-učenjem in individualističnim e-učenjem, med kibernadzorom in kibersvobodo (Fuchs, 2008: 299–334). Tovrstno antagonistično razmerje znotraj sodobne kiberkulture se reproducira tudi znotraj drugih družbenih podsistemov – političnega, socialnega, ekonomskega. Zato ni nepomembno, ali se tehnološke rešitve v luči digitalizacije, konvergence vpeljujejo z intenco po oblikovanju kolektivističnih, v skupno dobro usmerjenih aktivnosti ali pa so vpeljane s preferiranjem enoglasne demokracije individualističnega interesa.

Ne nazadnje se v teh izbirah odslikujejo tudi predstave o tem, kakšne »državljanke« kot uporabnike spleta imajo akterji v mislih, ko vzpostavljajo potencialne participativne poti med civilno družbo ali volivci na eni in oblasti oz. političnimi institucijami na drugi strani. Na to je opozoril že Arterton (1987) v eni od prvih študij na temo teledemokracije, kjer je identificiral dva pristopa do implementacij takratnih tehnologij v odnosu do koncepta državljanstva: prvo, t.i. »pluralistično izhodišče« zagovarja uveljavitev možnosti za izražanje raznolikih, individualnih političnih interesov, populistični model pa je namenjen oblikovanju skupne, homogene volje. Medtem ko prvi model temelji na preferiranju dialoških komunikacijskih praks, drugi dominantno gradi na glasovanju. Zato je negativni ali pozitiven učinek tehnologij na družbo po Fuchsovem mnenju odvisen predvsem od tega, kako so tehnologije družbeno oblikovane in aplicirane v praksi.

Če dilemo apliciramo na področje razpršenih, fragmentiranih javnih sfer, lahko konceptualno razlikujemo med »močnimi« javnimi sferami, kjer se sprejemajo odločitve, in »šibkimi«, ki ponujajo le možnosti za oblikovanje mnenj ali kolektivne identitete; ker slednje nimajo garancije, da bo njihovo mnenje doseglo odločevalske procese, je pomembno, da se na strukturni ravni vzpostavljajo povezave in procedure, ki te komunikacijske prostore povežejo z odločanjem; potrebne so namreč namere, ki kažejo na to, da ima tudi civilni govor neke posledice. V primerjalni analizi treh zelo različnih tipov spletnih družbenih omrežij se denimo Papacharissi (2009) sprašuje, ali so dandanes nekateri spletni prostori »bolj enakopravni kot ostali« in ali nismo priča vzpostavljanju novega spletnega »kastnega sistema« (2009: 205). Nastajajoči spletni kastni sistemi so po njenem mnenju organizirani okrog subkultur okusa, ki lahko obstoječe družbene in kulturne neenakosti zgolj še utrdijo. Že sam izbor in namera za priključitev v posamezno spletno družbeno omrežje, opozarja Papacharissijeva, je indikator okusa: v LinkedInu je denimo etos okusa zgrajen okrog posameznikovih profesionalnih motivov,

članstvo pa predvideva tehnološko pismenost in poklice, ki so pretežno »računalnikom prijazni«, kar implicira razredno strukturo belih ovratnikov. Vgrajena arhitektura spletnega družbenega omrežja Facebook je na vstopni ravni ravno nasprotna: je vsesplošna, kar posledično narekuje odprtost, množično popularnost in na ravni uporabniške strukture tudi večjo družbeno diferenciranost (Papacharissi, 2009: 212).

A v dobi »pristrane kulture spleta« (Oblak Črnič in Prodnik, 2012) imajo močan vpliv na iluzijo izbire uporabnikov tudi strukturne tehnološke pristranosti. Ugotovitev Hindmana (2009), da prihaja na svetovnem spletu do znatne koncentracije moči, ne gre namreč zreducirati le na materialno raven specifičnosti tehnologije, po kateri naj bi same tehnične karakteristike interneta pretendirale v smer koncentracije. Internet se je razvil v kapitalističnih družbah, in če je bil v svojih začetkih v veliki meri protikomercialno usmerjen, se je od začetka 21. stoletja vedno bolj spreminjal v privatizirano področje, ki se ga z univerzalizacijo blagovne forme poskuša na različnih ravneh namerno nadzirati prek zaprtih in celo monopoliziranih trgov (Bellamy Foster v McChesney, 2011). Razmišljanja o sodobnih možnostih politične participacije in javnega komuniciranja v družbenih omrežjih morajo tozadevno naslavljati tudi tovrstna vprašanja in dileme (v tematski številki predvsem prispevek Sekloče in Amona Prodnika).

Participativne digitalne kulture in rekonceptualizacija državljanstva

Vsi ti premiki odpirajo številne dileme tudi na področju razumevanja družbenih delovanj v sodobnih digitalno podprtih kontekstih, predvsem v odnosu do klasičnih komunikoloških pojmov, kot so interakcija, participacija, informiranje, komuniciranje itd., na drugi strani pa zahtevajo tudi premislek o akterjih, ki politično participacijo prakticirajo v razmerju do etabliranih političnih struktur. Poenostavljeno rečeno in gledano s perspektive spletnih mest, ki so dostopna prek interneta, je internet tekst, ki ga uporabniki berejo in soustvarjajo. V očeh tistega, ki spletna mesta ustvarja, pa predstavlja produkcija spletnih strani oblikovanje družbenih akcij, ki niso nujno monolitne, in te se od avtorja do avtorja razlikujejo; že Hineova (2000) je v eni prvih etnografskih analiz internetnih uporabnikov pokazala na heterogene rabe in motive za ustvarjanje spletnih strani: medtem ko nekateri avtorji/producenti predvsem upovedujejo neke dogodke, jih drugi ustvarjajo za pridobivanje lastnega ugleda, spet tretji jih objavljajo kot osebne izpovedi itd. V vsakem primeru ustvarjalci spletnih mest sebe postavljajo nasproti zamišljenim občinstvom (Hine, 2000: 148) in vprašanje je, kakšna občinstva spletna mesta soustvarjajo. Če torej omenjeno dilemo iz vsakdanjega sveta prenesemo v polje politike, se lahko med drugim vprašamo, kakšne državljane preferirajo trenutne spletne ponazoritve političnih

institucij in kakšne participativne poti ponujajo, kar neposredno naslavlja tudi prispevki tukajšnje tematske številke (npr. Oblak Črnič in Amon Prodnik, Bajt, Hrženjak).

Politična participacija se v zelo splošnem pomenu nanaša na vključenost posameznika, skupin, organiziranih skupnosti v zadeve javnega značaja in zaobsega vrsto različnih praks, oblik, načinov in stopenj delovanja; poteka v okviru obstoječih demokratičnih struktur in političnih institucij, pa tudi v prostorih civilne družbe in skupnosti, z razširjenostjo spletnih medijev in digitalnih tehnologij pa postaja vse bolj tehnološko posredovana. Zato dandanes neka politična akcija ni več nujno zajeta v fizičnem prostoru, pač pa je prostorsko razpršena, tehnološko mobilna in komunikacijsko heterogena. Spletni prostori na ta način razširjajo raven obstoječih oblik in vzorcev delovanja, vprašanje pa je, ali s tem širijo tudi socialno, ekonomsko oz. družbeno podstat (so)delovanja. Ali rečeno drugače: ali se ob zatonu popularnosti konvencionalnih oblik participacije z digitalnimi praksami razširja tudi socialna heterogenost sodelujočih? Ali so tehnološki potenciali sploh lahko socialni korektorji obstoječih družbenih neenakosti? In kaj odgovor na zastavljeno dilemo pomeni za mlade?

Po podatkih raziskave *Mladina* iz leta 2010 spadajo med nekonvencionalne oblike delovanj, ki naj bi bile med slovensko mladino najbolj pogoste, peticije (75 %) in demonstracije (55 %), šele nato pa spletne forme, kot je denimo izražanje mnenja prek spleta (39 %). V posebno skupino spadajo oblike t.i. »aktivnih potrošnikov«, ki bojkotirajo izdelke ali kupovanje določenih izdelkov zaradi političnih, etičnih razlogov. Del mladih tudi bojkotiranje volitev razume kot neko obliko politične participacije. S spletnimi mediji in digitalnim omrežji prihaja namreč do naraščanja individualiziranih oblik delovanja, kar ima tako svoje prednosti kot tudi slabosti, sploh če te postanejo nadomestek organiziranih, skupnostnih oblik delovanj. A splošni odmik od političnega delovanja je pri mladih jasno vpet v specifični kontekst njihovega sodobnega vsakdana, ki ga zaznamuje visok umik v zasebnost in občutek nemoči. Velik delež mladih še po času študija biva pri starših v razširjenih družinah, kjer jih zaposluje skrb za osebne probleme, ki jih prinašajo podaljšano izobraževanje, prekernost, honorarne zaposlitve, študij ob delu in brezposelnost. Nemoč za spremembe, pretekle slabe izkušnje ter posledično alienacija in umik v druge dejavnosti so se v obdobju od 2000 do 2010 še intenzivirali (glej Lavrič et. al, 2010). Posledično je potrebno prepoznati kontekst, znotraj katerega se transformira razumevanje, kaj participacija je, in posledično tudi, kaj pomeni »politično« v kontekstu življenja mladih, ki se vse bolj digitalizira. Poglobljeni intervjuji z mladimi⁹ že naka-

⁹ Gre za empirično raziskavo v okviru temeljnega projekta DIGCIT, ki je podrobneje opisan v naslednjem poglavju. Intervjuji, ki so potekali na vzorcu podiplomskih in dodiplomskih študentov komunikolo-

zujejo specifične distinkcije med mladimi, ki se kažejo v tenziji med realizacijo politične participacije v konvencionalnem smislu kot *»tisti, ki vsaj približno spremlja, kaj se dogaja in gre volit in na referendum«*, deliberativno (politično) digitalno participacijo, kjer *»zagovarjaš tezo in si se pripravljen angažirati s komentarjem pod novico, postom na Facebooku«*, ter vsesplošnim pojmovanjem, *»da sprejmeš neko akcijo, angažiranost za spreminjanje nečesa«*.

Ena prvih študij digitalno državljanstvo opredeljuje kot *»zmožnost za participacijo v družbi na spletu«* (Mossberger, 2008), digitalne državljanke pa kot tiste, ki *»internet uporabljajo redno in učinkovito, torej na dnevni ravni«*. Tovrstna intenzivna raba predpostavlja zadostne tehnične kompetence in veščine informacijske pismenosti. Iz tega sledi, da so digitalni državljani *»tisti, ki tehnologijo pogosto uporabljajo, ki jo uporabljajo za politično informiranje s ciljem, da udejanjijo svojo državljansko dolžnost, in tisti, ki uporabljajo tehnologijo za delo z namenom ekonomskega dobička«* (Mossberger, 2008: 2). A podobno kot se v mnogi raznovrstnih definicijah e-demokracije skrivajo predvsem teoretska nesoglasja o tem, kaj demokracija je, se v definicijah digitalnega državljanstva skrivajo različne perspektive do državljanstva samega: če digitalne državljanke reduciramo le na vprašanje dostopa do tehnologij, informacij in potrebnih veščin za razumevanje oz. pridobivanje teh informacij, se v tovrstnih preferencah kažejo teoretske specifikke razumevanja državljanstva skozi njegove dolžnosti, kar je povezano s tradicijo *»dolžnostnega državljanstva«* (Bennett, 2011; Schudson, 1998). Medtem ko naj bi liberalna tradicija poudarjala pomen enakih možnosti in pravnih razsežnosti državljanstva (temelječ na državljanskih pravicah), ki služijo predvsem ekonomskemu razvoju, pa je republikanska tradicija zagovarjala vlogo državljanske participacije in vključenosti, osnovane predvsem na dolžnostih državljanov, da aktivno delujejo v dobro skupnosti. Mossbergerjeva s sodelavci omenja še t.i. *»ekskluzivistično tradicijo«* (2008: 145), ki se kritično usmerja na številne družbene neenakosti, ki se v digitalnih prostorih še poglobljajo.

Na omejitve omenjenih tradicij nekateri avtorji opozarjajo skozi transformacijo koncepta identitete, še posebej v kontekstu globalizacije in digitalizacije, s pojavom t.i. multiplih identitet, hitrega menjavanja identitet in posledično tudi fluidnosti samega pojma državljan(stv)a. Hafner Fink (2011) omenja denimo transformacijo Marshallovega koncepta državljanstva, ki temelji na zagovoru treh skupin državljanskih pravic, v diferenciranost državljanskih statusov (2011: 1026) ali pa v t.i. *»kozmpolitsko državljanstvo«*, ki se poraja v kontekstu internacionalizacije državljanskih pravic

gije in kulturologije na FDV v aprilu in maju 2014, so skupaj zajeli 14 študentov, trajali pa so od ene do dveh ur.

(2011: 1031). Ker omenjenim transformacijam sledijo tudi diferenciacije na ravni politične participacije državljanov, tako na področju samih praks (individualne *vs.* kolektivne), ravni delovanja (nacionalno *vs.* globalno) kot prostorov udejstvovanja (analogno *vs.* digitalno), so poskusi konceptualizacije sodobnega »digitalnega državljana« zahtevnejši, saj jih operacionalne definicije, vezane zgolj na »pogostost spletnih praks«, ne morejo zadovoljiti v zadostni meri. Ne nazadnje tudi spletna okolja niso enovita in različne spletne prakse imajo lahko povsem različne učinke na politično vedenje, učinkovitost, informiranost in participacijo.

Kljub mnogim kritičnim pomislekom glede internetne participacije in (ne)zbliževanja med institucionalno politiko in civilno družbo nekateri avtorji dandanes zagovarjajo nasprotno tezo (Anduzia et al., 2009): da internet ostaja alternativni medij za izvajanje političnih aktivnosti tudi zunaj in mimo klasičnih institucij ter na ta način spodbuja rabo »novih repertoarjev« tako zunaj kot na spletu (Anduzia et al. 2009: 7). K temu naj bi pripomogla predvsem dva dejavnika; prvič, ker določene karakteristike interneta preferirajo določene aktivnosti pred drugimi, kar naj bi denimo veljalo za »enotematsko mobilizacijo« (Sunstein, 2003, Ward in Luisoli, 2003); in drugič, te iste lastnosti posledično nekaterim akterjem pomagajo, da se internetu hitreje in učinkoviteje prilagodijo: »Spričo vseh teh razlogov lahko tudi povsem apatični državljani v iskanju participativne strategije ravno v internetu prepoznajo pomembno alternativo, ki konstituira orodja za spodbujanje novih modelov participacije, in z njimi še utrdijo ločitev od konvencionalnih politik« (Anduzia et al., 2009). Zato ostaja še danes relevantno vprašanje, v kolikšni meri je t. i. »participativna doba« spleta res pripomogla k povečani politični aktivaciji družbenih skupin, posameznikov, državljanov in civilne družbe ter posledično skrčila distanco med državljani na eni in etabrirano politiko na drugi strani ter kaj to pomeni za sodobno razumevanje demokracije (Kenski in Stroud, 2006; Kreuger, 2006; Tolbert in McNeal, 2003; Norris in Curtice, 2006). Na takšne kontradikcije opozarjajo tudi tukajšnji avtorji in avtorice (predvsem Pajnik, Hafner Fink in Oblak Črnič, Štetka in Vochocova).

Med teorijo in prakso – struktura in ključni poudarki tematske številke

Povoda za mnoge različne premisleke tukajšnje tematske številke izvirata iz dveh povsem konkretnih znanstvenih okoliščin. Prvega je spodbudila ustanovitev akademskega univerzitetnega gibanja »Svobodna univerza«, ki je nastalo kot kritičen intelektualni odziv na krčenje finančnih sredstev za razvoj slovenske znanosti v letu 2013 v obliki širše družbene refleksije o pomenu znanja in znanstvenega razvoja, ki vse bolj podlega pritiskom

marketizacije znanja. Znotraj tega intelektualnega projekta je v aprilu 2013 kot znak protesta namesto rednih predavanj potekala vrsta »alternativnih« predavanj, okroglih miz, seminarjev in ekskurzij na nekaterih fakultetah, med katerimi je bila tudi okrogla miza »Digitalna demokracija v digitalni dobi«, ki je že nakazala resno potrebo po ponovni refleksiji o medsebojni povezanosti krize demokracije, participacije in tehnološko vse bolj odvisnega vsakdana. Drugi povod je kulminiral v zasnovo temeljnega raziskovalnega projekta z naslovom »Digitalno državljanstvo«, ki se je pričel avgusta 2013 pod vodstvom dr. Mojce Pajnik z Mirovnega inštituta in s pridruženimi članicami FDV UL in ZRS UP ter ga financira slovenska znanstvenoraziskovalna agencija za dobo treh let (2013–2016). Sodelavke in sodelavci na projektu so v prvem letu zasnovali tri empirične raziskave: kvantitativno analizo spletnih mest slovenskih političnih institucij na vzorcu 63 spletnih strani, ki je potekala marca 2014; poglobljene intervjuje s 14 mladimi na temo politične participacije in spletnih mest izbranih političnih akterjev, ki so potekali aprila in maja 2014; poglobljene intervjuje z generalnimi sekretarji izbranih političnih strank, ki bodo izvedeni v novembru in decembru 2014.

Zgoraj predstavljena izhodišča so se v samem procesu priprave tematske številke še izostrila in rezultirala v enajstih izvirnih znanstvenih tekstih, ki so rezultat vsaj enoletnega dela trinajstih avtorjev in avtoric iz različnih institucionalnih prostorov, tudi iz tujine: to so sodelavci Univerze v Ljubljani (Fakultete za družbene vede in Pedagoške fakultete), Mirovnega inštituta, Univerze na Primorskem (Znanstvenoraziskovalni center v Kopru), Karlove univerze v Pragi, Češka, ter Univerze v Celovcu, Avstrija. Pet prispevkov je v angleškem, šest v slovenskem jeziku, kar naj bi pripomoglo k pestri mešanici terminoloških prijemov, empiričnih izsledkov ter na osnovi konkretnih ugotovitev tudi posameznih priporočil za nadaljnje raziskovalno delo. Avtorji in avtorice namreč ponujajo vpogled v mnoge empirične študije, ki so tematsko intenzivno povezane med seboj in lahko služijo tudi kot prostor za nadaljevanje empiričnih raziskav v primerljivih kontekstih. Poleg dvojnega jezika, dveh raziskovalnih kontekstov (slovenskega in mednarodnega) vsebuje tematski blok še eno »dvojnost« - združuje namreč tako teoretsko poglobljene prispevke kot empirično usmerjene analize, kar se kaže tudi v multiplih pristopih k izbranim temam; avtorji in avtorice namreč uporabljajo tako interpretativne pristope z mikroravni kot tudi sistemsko raziskovanje in pojasnjevanje posameznih fenomenov.

Sama struktura tematske številke je zato dvodelna: prvi del, *Tematizacije državljanstva, demokracije in participacije v digitalni dobi*, je izrazito usmerjen v idejne primerjave in ilustracijo različnih teoretskih izpeljav v odnosu do demokracije, novih tehnologij in državljanstva, s katero se ukvarja pet znanstvenih tekstov, od tega trije v slovenskem in dva v angleškem jeziku. Prispevek *Mojce Pajnik* opredeljuje državljanstvo »kot delovanje in

participacijo državljanov v razpravljanju o javnih zadevah« in s tem sledi zagovoru političnega razumevanja državljanstva, ki ga kritično zoperstavi izrazitim trendom potrošniškega državljanstva, ki povzroča depolitizacijo političnega udejstvovanja. V tem kontekstu avtorica ponuja inovativen konceptualni okvir za opredelitev digitalnega državljanstva ter z njim povezanih družbenih, socialnih in ekonomskih dejavnikov znotraj digitalnih spletnih okolij. *Peter Sekloča* se loteva razgrnitve sistema komuniciranja na ravni infrastrukture, distribucije in servisnih vsebin skozi tezo, da optimistične napovedi o pozitivni vlogi sodobnih tehnologij zanemarjajo kontradiktorne odnose med lastniki na eni in uporabniki na drugi strani. Dilemo, ali so sodobne tehnologije predvsem sredstva družbenega napredka ali pa nova orodja represije, odpira tretji prispevek *Jerneja Amona Prodnika*, ki med drugim ugotavlja, da se »družbene neenakosti, izkoriščanja in gospostvo pretakajo skozi IKT skupaj s številnimi antagonizmi, ki izhajajo iz kapitalističnih družb«. Prispevek *Slavka Gabra* in *Nataše Mojškerc* na temo e-demokracije kot modela, »ki bi omogočil širjenje demokratične vključenosti v odločanje in obravnava možnost sodelovanja vse bolj izobražene civilne družbe v demokratičnem premisleku s pomočjo novih medijev«, ponazarja idejne premisleke o nadgradnji reprezentativne demokracije z novimi tehnološkimi orodji, obenem pa ponuja tudi poskus implementacije modela v obstoječe procese odločanja. Sklop zaključuje prispevek *Andreja Lukšiča*, ki odpira vprašanje nove demokratične ureditve, utemeljene na načelu avtonomije, ki vpeljuje »razumevanje demokracije kot dvostranskega procesa in ki se manifestira v institucionaliziranem odpiranju političnih aren«.

Drugi del, podnaslovljen kot *Digitalni državljani, nove oblike participacije in institucionalna politika v digitalni politični sferi*, sestavlja šest znanstvenih prispevkov. Njihov skupni imenovalec je, da so usmerjeni v empirično raziskovanje izbranih fenomenov, kjer se seznanimo z vrsto empiričnih metod: poglobljenimi intervjuji z mladimi državljani ali uporabniki Twitterja, analizo slovenskih spletnih mest etablirane politike, anketnim raziskovanjem polnoletne populacije ter analizo Facebook profilov. Sklop odpira kvantitativna analiza političnega delovanja na reprezentativnem vzorcu Slovencev, kjer *Mitja Hafner Fink* in *Tanja Oblak Črnič* med drugim preverjata, kako se digitalne oblike participacije povezujejo s tradicionalnimi oblikami in ali se prek digitalnih oblik participacije razvija tudi nov državljski stil. Sledi prispevek *Majde Hrženjak*, ki obravnava vlogo digitalnih tehnologij v državljskih stilih mladih. Avtorica skozi perspektivo interseksionalnosti dopolni pristop digitalnega razkoraka in posledično pokaže na mutiple dejavnike, ki determinirajo položaj in okoliščine politične (ne) aktivnosti mladih. Kako se v spletnem okolju »ponuja« institucionalna slovenska politika in posredno kakšne predstave digitalnih državljanov so na spletnih mestih političnih akterjev danes prisotne, se sprašujeta *Tanja*

Oblak Črnič in Jernej Amon Prodnik skozi kvantitativno analizo slovenskih spletnih mest. Kako se pojem »digitalnega nacionalizma« umešča v te prostore, analizira prispevek *Veronike Bajt*, ki razlaga »razkorak med digitalizacijo nacionalistične arhaičnosti in spletnim udejanjanjem državljanosti s pomočjo teorij nacionalizma«. Prispevek *Vaclava Šetke in Lenke Vochocove* približa analizo državljanosti v času parlamentarnih volitev na Češkem leta 2013 tudi skozi analizo Facebook profilov desetih čeških političnih strank in njihovih komunikacijskih elementov. Sklop pa zaključuje analiza uporabnikov Twitterja, kjer se avtorica *Katja Koren Ošljak* med drugim sprašuje o opolnomočenjskih potencialih sodobnih komunikacijskih mikroprostorov.

Sklep

Če sklenemo: zbrani prispevki opozarjajo na mnoge spremembe znotraj politične teorije in modelov demokracije, teorij javne sfere, obenem pa pričajo tudi o pomembnih novostih na ožjem področju političnega komuniciranja, politične participacije in medijskega komuniciranja, ki niso le vse bolj tehnološko determinirani, temveč jih onstran digitalnih tehnologij, pametnih telefonov, Facebooka, Twitterja in spleta ne moremo več teoretsko misliti. Po drugi strani so ponujeni idejni nastavki lahko dobro izhodišče tudi za nadaljnje empirično raziskovanje, ki se ne le sooča z izzivi na ravni izbire metodoloških orodij v kontekstu digitalnega sveta, pač pa tudi zadeva ob klasične dileme o spoju kvantitativnih in kvalitativnih raziskovalnih paradigem, ki šele v kombinaciji konstituirajo nova vedenja in celostne rezultate. Čeprav posamezne empirične raziskave, prikazane v tukajšnjih znanstvenih obravnavah, niso nastale znotraj enovitega raziskovalnega projekta, pa že sam razpon izbranih metod raziskovanja (anketno raziskovanje, analiza besedil, poglobljeni intervjuji) govori v prid »multimetodičnega pristopa« (Mingers, 2001), ki je zaželen ravno v primeru razlagalnih in eksplorativnih študij. Digitalno državljanstvo je denimo v polju slovenske komunikologije, politologije in politične sociologije še relativno neraziskan in redko tematiziran pojav,¹⁰ ki zahteva proučevanje novih problemov in dilem v obstoječih kontekstih, kar ponovno predvideva multiple raziskovalne metode. Tretji zagovor v prid multiplih perspektiv pa izhaja iz predpostavke, da se različne raziskovalne metode fokusirajo na različne aspekte družbene realnosti, njihova kombinacija pa zopet omogoča bogatejše poznavanje raziskovanega fenomena (Mingers, 2001: 241). Poseben izziv za prihodnje raziskovanje pa predstavljajo tudi terminološki nastavki nekaterih ključnih konceptov in

¹⁰ Iskalnik v digitalnem knjižničnem sistemu Cobiss navrže le 2 zadetka, enega iz leta 2013 in drugega iz leta 2004, pri čemer pri nobenem ne gre za družboslovno obravnavo tega fenomena.

njihove prevodne izpeljave v slovenskem jeziku, ki tudi v tej številki niso dosegli popolnega strokovnega soglasja.¹¹ A ker namen tukajšnjih prispevkov ni bil v zapiranju terminoloških rešitev, temveč v odpiranju potencialnih možnosti, njihovo izbiro (in kritiko) prepuščamo bralcem samim.

Tanja Oblak Črnič
gostujoča urednica

LITERATURA

- Anduzia, Eva, Marta Cantijoch in Aina Gallego (2009): Political Participation and the Internet: A Field Essay. *Information, Communication and Society* 12 (6): 860–878.
- Arterton, Christopher F. (1987): *Teledemocracy: Can technology protect Democracy?* London: Sage.
- Bennett, Lance W., Chris Wells in Deen Freelon (2011): Communicating Civic Engagement: Contrasting Models of Citizenship in the Youth Web Sphere. *Journal of Communication* 61: 835–856.
- Bennett, Lance W. (2008): Hanging Citizenship in the digital age. V Lance W. Bennett (ur.), *Civic Life online*, 1–24. Cambridge, MA: MIT Press.
- Bogard, William (1996): *The Simulation of Surveillance: Hypercontrol in telematic societies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Budge, Ian (1996): *The New Challenge of Direct Democracy*. Cambridge: MIT Press.
- Coleman, Stephen (1999): Cutting out the Middle Man: From Virtual Representation to Direct Deliberation. V Barry N. Hague in Brian D. Loader (ur.), *Digital Democracy*, 195–210. London: Routledge.
- Dahlgren, Peter (2009): *Media and political engagement: Citizens, communication, and democracy*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Dahlgren, Peter (2013): *The Political Web: Media, Participation and Alternative Democracy*. Basingstoke: Palgrave MacMillan.
- Dalton, Russel (2008): Citizenship Norms and the Expansion of Political Participation. *Political Studies* 56 (1): 76–98.
- Denning, Dorothy E. (1997): The Future of Cryptography. V Barry D. Loader in Brian D. Loader (ur.), *The Governance of Cyberspace*, 175–189. London: Routledge.
- Dryzek, John S. (2000): *Deliberative Democracy and Beyond: Liberals, Critics, Contestations*. Oxford: Oxford University Press.

¹¹ Primer takšne terminološke zagate je denimo pojem mediatizacije/medijizacije, ki bolj kot iz konceptualnih razhajanj izhaja iz nestrinjanj s strokovno podprto razlago Nataše Logar, da smo »mediatizacijo prevzeli kot celoto iz 'mediatization' in jo poslovenili z običajnim priponskim obrazilom -acija, podomačenje pa ne sega še do korena. Da bi dodali 'j' in poudarili, da izhaja iz 'medijev', moramo tvoriti novo, recimo temu v celoti slovensko besedo«. Drugi primer zadeva rabo (ali bolje nerabo) že sprejetih prevodov pridevnikov, kot so »offline« oz. »online«, ki so se v znanstveni literaturi izmenično skozi čas že prevajali kot »nespletno« vs. »spletno«; danes je kot nadomestek za »offline« pogosteje v veljavi »digitalno«, ki pa se še ni povsem utrdil v slovenski znanstveni stroki.

- Chadwick, Andrew (2006): *Internet Politics: States, Citizens and New Communication Technologies*. Oxford: Oxford University Press.
- Fuchs, Christian (2008): *Internet and Society*. London: Routledge.
- Grossman, Lawrence (1995): *The Electronic Republic: Reshaping Democracy in the Information Age*. New York: Viking.
- Hafner Fink, Mitja (2011): Razred, državljanstvo in državljanski stili. *Teorija in praksa* 48 (4): 1024–1038.
- Hine, Christine (2000): *Virtual Ethnography*. London: Sage.
- Hindman, Matthew (2009): *The Myth of Digital Democracy*. New Jersey: Princeton University Press.
- Holmes, David (1997): *Virtual Politics: Identity and Community in Cyberspace*. London: Sage.
- Jones, Steven G. (1997): *Virtual Culture: Identity & Communication in Cybersociety*. London: Sage.
- Jones, Steven G. (1998): *Cybersociety 2.0: Revisiting Computer-Mediated Communication and Community*. London: Sage.
- Kenski, Kate in Natalie Jomini Stroud (2006): Connections Between Internet Use and Political Efficacy, Knowledge, and Participation. *Journal of Broadcasting & Electronic Media* 50 (2): 173–192.
- Kreuger, Brian S. (2006): A Comparison of Conventional and Internet Political Mobilization. *American Politics Research* 34 (6): 759–776.
- Loader, Brian D. (1997): *The Governance of Cyberspace: Politics, Technology and Global Restructuring*. London: Routledge.
- Livingstone, Sonia (2005): On the relation between audiences and publics. V Sonia Livingstone (ur.), *Audiences and publics: when cultural engagement matters for the public sphere*, 17–41. Bristol, UK: Intellect Books.
- Mingers, John (2001): Combining IS Research Methods: Towards a Pluralist Methodology. *Information Systems Research* 12 (3): 240–259.
- Mossberger, Karen, Caroline J. Tolbert in Ramona S. McNeal (2008): *Digital Citizenship*. Cambridge: MIT Press.
- Norris, Pippa in John Curtice (2006): If you Build a Political Web Site, Will they Come? The Internet and Political Activism in Britain. *International Journal of Electronic Government Research* 2 (2): 1–21.
- Oblak, Tanja (2003): *Izzivi e-demokracije*. Ljubljana: FDV.
- Oblak Črnič, Tanja (2014): Digitalne kulture in razredne razlike. V Breda Luthar (ur.), *Kultura in razred*, 125–146. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Oblak Črnič, Tanja in Jernej Prodnik (2012): Pristranosti interneta in (ne)moč spletnih občinstev. *Družboslovne razprave* 28 (70): 51–70.
- Papacharissi, Zizi (2009): The virtual geographies of social networks: a comparative analysis of Facebook, LinkedIn and AsmallWorld. *New Media & Society* 11 (1–2): 199–220.
- Porter, David (1996): *Internet Culture*. London: Routledge.
- Raab, Charles D. (1997): Privacy, Democracy, Information. V Barry D. Loader in Brian D. Loader (ur.), *The Governance of Cyberspace: Politics, Technology and Global Restructuring*, 155–174. London: Routledge.

- Resnick, David (1998): Politics on the Internet: The Normalisation of Cyberspace. V Chris Toulouse in Timothy W. Luke (ur.), *The Politics of Cyberspace*, 48–68. London: Routledge.
- Schiller, Herbert I. (1995): The Global Information Highway: Project for an Ungovernable World. V James Brook in Iain Boal (ur.), *Resisting the Virtual Life*, 17–34. Citylights Publishers.
- Sclove, Richard E. (1995): Making Technology Democratic. V James Brook in Iain Boal (ur.), *Resisting the Virtual Life*, 71–84. Citylights Publishers.
- Tolbert, Caroline J. in Ramona S. McNeal (2003): Unravelling the Effects of the Internet on Political Participation? *Political Research Quarterly* 56 (2): 175–185.
- Toffler, Alvin (1980): *Future Shock*. Toronto: Bantam Books.

VIRI

- Kirbiš, Andrej in Sergej Flere (2010): Participacija. V Miran Lavrič in dr., *Mladina 2010, Končno poročilo o rezultatih raziskave*. Ministrstvo za šolstvo in šport, Urad za mladino. Dostopno preko <http://www.delo.si/assets/media/other/20110131/Koncno%20porocilo.pdf>.
- Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport. Direktorat za informacijsko družbo (2014): *Strategija razvoja informacijske družbe do leta 2020. Izhodišča za javno razpravo*.